

DOI 10.26565/2227-6521-2023-50-02

УДК 316.347

ПРОБЛЕМАТИКА НЕОРАСИЗМУ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Ткаченко Маргарита Вікторівна – аспірантка Факультету соціології та соціальної політики освіти Українського державного університету імені М.П. Драгоманова, вул. Пирогова 9, Київ, Україна, 02000, e-mail: 20a.m.tkachenko@std.npu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2708-1042>

У статті досліджується неорасизм як проблема сучасних суспільств; аналізується дискурс неорасизму в теоретичних студіях зарубіжних соціологів. Акцентується на розумінні сутності неорасизму такими представниками світової соціологічної думки кінця XX – початку XXI століття, як Д.Т. Голдберг, А.К. Спірз, Дж.М. Блаут, К. Врен, М. Баркер, Е. Балібар, І. Валлерстайн, а також на інтерпретаціях цього феномену у творчому доробку таких сучасних соціальних дослідників, як А. Пітер, К. Кічінг, І. ван дер Валк, К. Аппія, Р. Ксав'є, Л. Фаучер. Розглядаються результати соціологічних теоретичних та емпіричних розвідок, спрямованих на виявлення причин стійких проявів неорасизму; надається географія його поширення в сучасному світі. Здійснюється докладний опис проявів феномену неорасизму в актуальних суспільних контекстах. Головна увага фокусується на аналізі робіт таких авторів, як Е. Рамос, С. Перейра, Ж. Вала, К. Бретт, А. Чернігой, М. Денгг. Підкреслюється, що новітні соціологічні дослідження доводять, що наразі передчасно стверджувати про подолання такого явища, як расизм; нині цей феномен приймає форми неорасизму. Визначається низка чинників, з якими дослідники пов'язують виникнення неорасизму, а саме: формування націй, де національна ідентичність конструюється на основі визначення «інших»; перехід до постколоніальної ери, де визначення расизму базується на культурних відмінностях; конституювання біополітики, де сучасна держава створює певні переваги для своїх громадян і застосовує політику виключення стосовно іммігрантів та переселенців. Доводиться, що більшість сучасних дослідників причиною появи неорасизму вважають соціально-економічні фактори. Зазначається, що аналіз західного дискурсу неорасизму переконує у поширеності цього феномену як на глобальному, так і на локальному рівнях. Робиться висновок, що увага до неорасизму сучасної західної наукової, у тому числі соціологічної, спільноти зумовлена нагальною потребою у забезпеченні реальних, а не лише декларованих у певних законодавчих актах, рівних прав і умов існування для всіх етносів, що наразі живуть на нашій планеті.

Ключові слова: неорасизм, культурний расизм, дискримінація, расова дискримінація, сучасні дослідження неорасизму.

Для цитування: Ткаченко М. Проблема неорасизму як об'єкт досліджень сучасної зарубіжної соціології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2023. 50. С. 20-26. doi: 10.26565/2227-6521-2023-50-02

How to Cite: Tkachenko M. (2023) 'The Issue of Neo-Racism as an Object of Research in Modern Foreign Sociology', *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods* (50), pp. 20-26. doi: 10.26565/2227-6521-2023-50-02 [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Розвиток сучасних демократичних країн позначений міграційними процесами, які, здавалося б, створюють більш різноманітні та полікультурні суспільства й певною мірою сприяють нівелюванню національних особливостей, гомогенізації соціумів. Але, як показує дійсність, оптимістичні описи цих процесів провалюються, а іноді результати сучасних міграційних процесів стають ще й причиною виникнення конфліктних ситуацій. Безумовно, права людини та демократичні свободи нині гарантуються як на міжнародному рівні, так і на рівні держав, ухвалено численні резолюції ООН [1, 2] та ЄС [3] про расову рівність громадян, створено спеціальні комісії, які за це відповідають (Комітет з ліквідації расової дискримінації та Європейська комісія проти расизму та нетерпимості), написано закони, що на державному рівні гарантують інклюзію, толерантне ставлення та рівноправ'я. І хоча деякі дослідники (як-от Мішель Фуко та Джорджо Агамбен) зауважують, що такі закони створено задля подальшого контролю над людьми або ж їхнього виключення з системи, ми дотримуємося думки, що люди віддають частину своєї свободи в обмін на протекцію з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень доводить, що наразі передчасно стверджувати про подолання такого явища, як расизм, що був неодноразово засуджений

прогресивним людством, а наразі приймає форми неорасизму. Як зазначають дослідники, прояви цього явища можна спостерігати повсюдно.

З появою неорасизму як феномену, що супроводжує розвиток демократичних держав, в останній третині XX століття перед прогресивними вченими постає проблема осмислення цього явища. Девід Тео Голдберг називає спостережуване явище «безрасовим расизмом» [4], тоді як Артур К. Спірз пише про неорасизм, заснований на культурній ієрархії рас [5], а Джеймс М. Блаут описує наявний феномен як культурний расизм [6]. Віру в перевагу расових та культурних цінностей та їхню ієрархію описує датська дослідниця Карен Врен, позначаючи її як культурний расизм [7]. У британській соціологічній думці Мартін Баркер започаткував концепцію «нового расизму», що включає культурні та національні відмінності як підстави для дискримінації [8]. Французький соціоекономіст Етьєн Балібар та американський вчений, засновник світ-системного аналізу Іммануїл Валлерстайн у спільній праці «Раса, нація, клас» називають цей феномен неорасизмом, інтерпретуючи його як расизм, якому притаманна дискримінація за будь-якими ознаками, окрім расової [9].

Отже, феномен неорасизму, неодноразово концептуалізований багатьма вченими, представлений у різних ракурсах і термінології як культурний расизм, новий расизм, постмодерний расизм тощо. Усі ці концепти мають спільні ключові характеристики, що створює єдиний методологічний підхід до виокремлення причинно-наслідкових зв'язків зазначеного явища.

Останнім часом в Європі та Америці з'являються гостроактуальні дослідження, присвячені феномену неорасизму, який, незважаючи на юридичні та політичні зусилля, набуває нових форм і проявів, змінюючи види й ідеологію. Саме тому ми використовуємо концепт неорасизму для специфічного позначення сучасного стану расизму.

Метою статті є з'ясування форм та причин появи неорасизму, його природи, глобальних та локальних проявів на основі аналізу сучасного західного наукового, зокрема соціологічного, дискурсу неорасизму.

Виклад основного матеріалу. Канадський вчений Люк Фаучер (Luc Faucher) зазначає, що неорасизм має місце тоді, коли з'являється імовірність, що одна расова група може бути асимільована іншою і її культурні та релігійні цінності будуть знецінені. Виникнення і поширення феномену неорасизму починається з виокремлення певної групи, яка виділяється своєю інакшістю: до уваги може братися як одна характеристика, так і їхній набір – культура, стиль життя, релігія, етнічна приналежність. Така група викликає негативні емоції та дискримінацію і для реципієнта стає «расовою». Дослідник зазначає: «Дехто стверджує, що культурний расизм є расизмом лише тоді, коли група, яка є об'єктом негативних почуттів або дискримінаційної поведінки, «психологічно» трактується як «раса» (можна сказати, є психологічно расизованою), тобто членство у групі вважається основою для широких індуктивних узагальнень, успадковується від батьків, є досить незмінним тощо» [10, р. 407]. Саме тому неорасизм «не використовує старі расові категорії, не передбачає внутрішніх біологічних відмінностей, не робить явного посилання на ієрархічні позиції різних груп» [10, р. 407].

Канадський вчений також зазначає, що неорасизм виявляє себе у встановленні нормативності щодо оціночних суджень, схвалення чи осуду: «Сказати, що ідея чи жарт расистські, – це не просто сказати, що вони належать до класу ідей або класу жартів. Сказати, що ідея чи жарт є расистськими, означає також негативно оцінити цю ідею чи цей жарт» [10, р. 409]. Використання у мовленні расових елементів, що є сталими виразами, які містять смисли, пов'язані із расистськими уявленнями, встановлює певний «расовий» стандарт, що дає можливість поширенню дискримінаційних настроїв. Таким чином, відкритим расизмом та неорасизмом є ситуації, коли люди свідомо використовують задля пригнічення певних соціальних (не тільки расових) груп методи, притаманні расизму.

Нові типи расизму (тобто неорасизму) мають дві притаманні їм особливості: заперечення (перш за все білими) расової нерівності і при цьому використання наукових теорій задля її виправдання. Л. Фаучер подає детальний опис цих двох пов'язаних тенденцій: розширення антидискримінаційних законів у поєднанні з популяризацією громадянських прав створило платформу для представників титульних націй з білим кольором шкіри для проголошення усунення расової дискримінації етносів чи упередження щодо меншин. Своєю чергою, це сприяло сприйняттю тих, хто продовжує стверджувати про прояви расизму, як про людей, що ставлять расу на перший план, а отже, можуть вважатися розповсюджувачами расистських наративів. Дослідник зазначає, що «білі використовують соціально доступні ідеологічні «сценарії», «рамки» або набори переконань для пояснення та збереження диспропорцій. Ці сценарії, рамки або набори переконань виправдовують білих, які несуть відповідальність за расові диспропорції та/або неправдиві культурні характеристики расових меншин за існування цих диспропорцій» [10, р. 409–410]. Таким чином, особи і країни, що використовують нові практики расизму, не визнають цього; вони легально звинувачують расизовані групи або особу у їхніх проблемах, що свідчить про існування неорасизму як політики країн.

Британський дослідник Ентоні Кваме Аппіа (Anthony Kwame Appiah), аналізуючи американський соціум, формулює свій погляд на расизм у межах «технічного» підходу (на основі епістемології та

філософії мови) і виводить кілька тверджень. По-перше, аналіз проблем сучасних суспільств не завжди можна розглядати з точки зору поняття раси. Сучасні уявлення про расу було сформовано за допомогою семантики, метафізики і науки, і дослідник називає це «расизацією» (racization). Тобто утвердження смислів у почуттях, уявленнях і мові – це ще не сам расизм, але шлях до нього. Дослідник відкидає поняття «людські раси», стверджуючи, що існує лише одна раса – людська, тому вже самий дискурс про расу та расизм треба розуміти як елементи расизації. Расі зазвичай приписують соціальні відмінності і здатність мімікрувати під культуру, однак поняття раси є штучним, на думку дослідника, тому заміна на категорію «культура» є недоцільною. Натомість альтернативою расі може бути расова ідентичність. Однак це, вважає дослідник, не буде працювати в американській парадигмі, оскільки в ній расова дискримінація тісно пов'язана з терміном «раса»: «Існує небезпека зробити расову ідентичність занадто важливою для наших уявлень про себе: хоча расовий ідентичності є місце у світі, сформованому расизмом, я стверджую, що якщо ми хочемо врешті-решт вийти за рамки расизму, нам доведеться вийти за рамки нинішньої расової ідентичності» [11, р. 32].

На думку Е. Аппія, термін «раса» виник і застосовувався для позначення расизму, наповнення його культурними ознаками не є розв'язанням проблеми. Застосовуючи підхід мультикультуралізму, дослідник пропонує віднесення людей до рас в залежності від їхньої культури. До цих культурних особливостей частіше відносять і стереотипи, що базуються на фенотипах чи поведінкових припущеннях. Таким чином, зміна соціально-політичного дискурсу на такий, що не містить термінології, пов'язаної зі словом «раса», а має за основу концепт «культура», уможливує уникнення явища неорасизму.

Інший підхід до неорасизму ми зустрічаємо в ірландського вченого Карла Кічінга (Karl Kitching), який розглядає питання відповідальності за відтворення расизму шляхом розміщення білої особистості у центрі расистських процесів як суб'єкту, що створює нерівність, побудовану на терорі та домінуванні. Дослідник вважає, що створення нових цінностей на основі відкидання ідентичності білих, створеної на дискримінації інших рас, призведе не до усунення расизму, а до політики турботи про Его білої людини. Розмежування на хороших чи поганих «білих» не може будуватися лише на основі радикального розмежування відносно расової нерівності: «Це процес, який має включати постійне перенесення уваги з Я на Іншого. Акти антирасистської трансгресії білих не можна зводити до «повної особистої» відповідальності за расову нерівність. Проте з різних причин треба бути обережним щодо припущення універсального, фіксованого, пізнаваного білого Я в центрі таких дій, такого Я, яке завжди успішно успадкувало свідомість білого» [12, р. 164]. При переході до ліберального суспільства, тобто до сучасних ліберальних форм функціонування держави та її інститутів, відбулося відкидання расової боротьби: «Бінарні опозиції відкритого / прихованого, навмисного / ненавмисного расизму або позначають расизм як апіорі дане, або, як у деяких марксистських аргументах, зводять його до відволікання уваги від капіталізму. Расова чистота насправді є сенсом існування або умовою появи сучасної держави-нації та її громадян у більшості та меншості. Расистські дії, визнані державою, ефективно обмежуються попередньою «правдою» про особу незмінної расової ідентичності, замість того, аби стати приводом для заперечення цієї «правди». Простір для білої / міноритизованої суб'єктності, яка може правомірно називати «расизм», але не повинна заперечувати «расу», таким чином, формується в цьому режимі» [12, р. 167]. Відкидаючи расизм як щось притаманне капіталізму або таке, що утворилось як наслідок його становлення, дослідник зосереджує увагу на державах, які при утворенні власної нації застосовували расистські методи.

К. Кічінг також наголошує, що треба повернутися до застосування терміну раси як ключового концепту дискримінації (замість форм расизму), адже саме існування раси створює передумови для відтворення расистських практик та ідеологій: «Винесення за дужки або ігнорування расової приналежності допомагає применшити радикальні аргументи, висунуті меншинними політиками, водночас легітимізуючи расову політику /інтереси білих, як у їхній латентній, так і в їхній явній формах» [12, р.167]. Це доволі сміливий крок, адже більшість дослідників расизму наполягають на зосередженні уваги на ініціаторах расизму та відкиданні раси і натомість пропонують використовувати більш інтегративний підхід, щоб зрозуміти, чому відбувається класифікація на основі видимих фізичних відмінностей.

Описуючи сучасні процеси, автор вказує, що відбувається перекладання відповідальності за расизацію з інституційного рівня на пересічну білу особистість, а також використання інших чинників, які маскують расизм. Водночас «усвідомлення расизму та бажання /відмова взяти на себе відповідальність за боротьбу з расизмом – два важкі та протилежні за інтенціями стани. Дехто серйозно ставить під сумнів ідею, що отримувачі користі від раси не знають про ступінь своєї причетності до расизму та відсутності критичної відповідальності» [12, с. 164]. Для прикладу вчений наводить ситуацію у 2011 році, коли ірландська влада скасувала фінансову допомогу ромам в отриманні освіти, посиляючись на економічну кризу, що водночас інших етнічностей не торкнулося: «Використання економічного виправдання є незугарним, оскільки спосіб життя та нерівність ромів історично сформувалася в термінах расової інакшості до сучасного економічного та соціального нарративу Ірландії» [12, р. 165]. Таким чином, К. Кічінг викриває надзвичайно поширені і водночас приховані прояви расизму в сучасному західному

суспільстві і зосереджує увагу на проявах расизму не в економічній сфері, а в політиці, яку впроваджують як представники правлячих еліт, так і політичні діячі опозиції.

Часто увагу дослідників неорасизму привертають проблематичні висловлювання політиків щодо «міграційних проблем», адже вони пронизані расовими наративами та стереотипним зображенням певної категорії людей (будь то мігранти чи мусульмани, або прихильники релігії, відмінної від титульної в державі). Однак більшість тез цих політиків містять наративи, обґрунтовані культурною відсталістю певних верств населення чи недоречністю їхнього існування в економічній сфері. Схожі пояснення можна знайти в роботах Сіндре Бангстад (Sindre Bangstad), який досліджує неорасизм у сучасній Норвегії, спираючись на дискримінаційні висловлювання представників політичних партій та наукової еліти, що заперечує існування будь-яких форм расизму [13]; а також у висновках Аделі Чернігой (Adela Černigoj), яка пояснює утворення культурного расизму як відповідь на «завищені» потреби мігрантів, що створюють економічну кризу, піднімаючи рівень безробіття та просувають власний стиль життя і цінності. Неорасизм, за висновком дослідниці, «часто виправдовується культурною незахищеністю, наприклад сприйняттям меншин як загрози наявним культурним цінностям і національній ідентичності через несумісність між культурними групами» [14, р. 448]. У відповідь на це в суспільстві виникають і посилюються етноцентричні погляди, що супроводжуються неорасистськими наративами, часто замаскованими під патріотизм.

Деякі інші аспекти дискурсу раси та расизму як ідеології розкриває нідерландська соціологиня Інеке ван дер Валк (Ineke van der Valk). Дослідниця зосереджує увагу на тому, що концепт раси, а пізніше і расизму, є соціальним конструктом, і його використання забезпечувало елітам ідеологію, що виправдовувала панування над іншими. Більше того, вона зауважує, що немає єдиного всеохопного визначення расизму через різні національні контексти держав, де це явище було поширеним, і вказує, що расизм наразі описують у контексті виключення із соціуму «інших», а не панування (домінування) над ними: «Виключення буде расистським, коли первинна дискримінаційна характеристика є расизованою або пов'язаною з історією расового визначення. Саме таким чином підтверджується історична наступність форм соціального панування та виключення» [15].

Отже, розглядаючи західний науковий дискурс в аспекті причин появи неорасизму, ми виявили, що більшість дослідників схиляються до соціально-економічного підґрунтя постання феномену неорасизму.

Наступний аспект дослідження – чи є неорасизм глобально поширеним феноменом, чи він є притаманним лише певній групі держав. Це питання розкривалося як теоретично, так і емпірично, причому емпіричні дослідження переважно зосереджено на суспільствах західноєвропейських країн. Вони беруть за основу пояснення феномену неорасизму у теоріях М. Бакера, Е. Балібара та Дж. МакКоннахей, які визначають цей феномен як дискримінацію на основі стилю життя, етнічної приналежності, культури, релігії, а також несумісності існування мігрантів з «корінним» населенням.

Соціологічні дослідження розповсюдженості неорасизму в західноєвропейських та балканських країнах було проведено португальськими дослідниками Еліс Рамос (Alice Ramos), Сісеро Перейра (Cicero Pereira) та Жорже Вала (Jorge Vala), які визначають неорасизм як культурний расизм, «коли люди організовують свої уявлення про людство на основі ідеї «етнічності», тобто того, що людей можна класифікувати та ієрархізувати в етнічні групи» [16, р. 9]. Дослідники наводять результати за опитуванням понад 30 тисяч респондентів на тему культурних, релігійних, етнічних та економічних відмінностей. Одним з головних оціночних суджень для дослідників виступало таке: чи є культури, що набагато кращі за інші, чи всі культури між собою рівні. Країнами, в яких культурний расизм є більш ніж поширеним (50% і більше респондентів), визначено Чехію (58,6%), Данію (62%), Норвегію (66,1%), Португалію (54,1%) та Велику Британію (57,8%) [16, р. 20]. З даними зазначеного дослідження, країнами з найменшим рівнем культурного расизму є Австрія, Латвія та Угорщина (так вважали приблизно 30% респондентів). Автори дослідження дійшли висновку, що дискримінація в Європі має неорасистський характер, який проявляється у визначенні переваги однієї групи над іншою, в окремих випадках – приписуванням іншим етнічним групам радикальної відмінності. Дискримінація на основі культурної неповноцінності етносів вважається більш припустимою, ніж біологічна.

Схоже дослідження провів норвезький соціолог Крістофер Бретт (Christopher Bratt), який висунув тезу про взаємозв'язок переконання в культурній перевазі та расизму, що і утворило феномен неорасизму. Країнами, де превалує показник переваги однієї культури над іншою, стали Норвегія (67%), Данія (61%), Нідерланди (43%), Швеція (42%) та Фінляндія (40%). Одночасно було виявлено цікавий момент стереотипізації: у таких країнах, як Португалія та Естонія, респонденти вказали, що деякі раси є більш працьовитими, ніж інші [17, р. 217]. В європейських суспільствах існує тісний зв'язок стереотипу культурної переваги (як аспекту неорасизму) з расистськими поглядами на відміну від визначення неорасизму на основі існування проблем між двома або більше культурами на певній території.

Британська дослідниця А. Чернігой провела подібне дослідження у Словаччині, базуючи свої висновки на тезі, що неорасизм є феноменом, який зберігає групову нерівність на основі культурних

відмінностей, стереотипів та міжкультурних контактів. Показник, що підтвердив висунуту тезу, становить 44,5%, що свідчить про помірне упередження щодо представників інших етнічностей та культур [14, р. 452]. Однією з причин такого ставлення до некорінного населення може бути однорідність словацького суспільства (понад 83% – це корінні словаки) та обмежена кількість міжкультурних контактів.

Ці емпіричні дані сутнісно узгоджуються з теоретичними засновками розповсюдження неорасизму у світі, причому більшість соціологів, ідеї яких нами вже розглянуто в цій статті, досліджують або базують свої роботи на реаліях власних країн. Зокрема, роботи Е. Балібара обґрунтовують теорію неорасизму на базі аналізу дискримінації, що пронизує французьке суспільство; М. Баркер базує своє поняття нового расизму на результатах дослідження робочого класу в Британії; К. Врен зосереджує свою увагу на проявах культурного расизму в Данії; С. Бангстад описує ситуацію в норвезькій науці, пов'язану з замовчуванням нового типу расової дискримінації у Норвегії.

Вивчаючи сучасні суспільства та окреслюючи виклики рівності громадян, як-от расизм, неонацизм, апартеїд, кастовість у неоднорідних суспільствах, африканський дослідник Алава Пітер (Alawa Peter) зосереджує увагу на расизмі, вивчаючи передусім американське та африканські суспільства. Він вважає феномен расизму глобальним явищем, що триває з часів Античності й донині, причому феномен расизму може змінювати критерії, на основі яких відбувається дискримінація, однак незмінним залишається бажання одних людей панувати над іншими: «Загальним для всіх расизмів є тенденція, коли одні люди хочуть домінувати та контролювати інших, оскільки ті – нижчі, а вони – статусом вищі, і це і є джерелом цієї проблеми. ... Расизм є універсальним явищем усіх часів і звичаїв, а основними загальними характеристиками є переваги над меншовартістю тих, хто постраждав від нього» [18, р. 4]. Тим самим дослідник стверджує, що неорасизм має глобальне розповсюдження і причиною цього є зиск або переваги, отримувани за рахунок цього.

Культурний расизм може відтворюватися не лише на рівні окремих країн, але й етнічних груп, розосереджених по різних країнах. Якщо певна етнічна група відчуває дискримінацію в одній країні, представники цієї ж групи можуть самі провадити політику обмеження представників інших етносів. На це вказує американський дослідник Рой Ксав'є (Roy Xavier), аналізуючи проблему культурного расизму, засновуючись не лише на власному досвіді (ідентифікуючи себе як макаоанця, народженого від португальців у Макао), а й на досвіді інших, працюючи з лузо-азійською діаспорою. Застосовуючи феноменологічний підхід, він розглядає конкретні випадки проявів расизму, які спостерігав, живучи в діаспорі, і доходить висновків, що «невеликі інциденти», що мають расове дискримінаційне забарвлення, з часом призводять до глибоких суспільних змін. У 1950-ті, коли його батьки вперше перебралися до Лос-Анджелесу, вони не могли знайти житло у центральних районах міста, адже білі орендодавці не здавали житло «таким, як вони» (мешканцям з іншим кольором шкіри), наразі ж зі збільшенням кількості небілого населення у США зазначена тенденція змінилася. Однак Р. Ксав'є зазначає, що продовжують існувати застереження з боку груп населення, що з покоління в покоління переживають дискримінацію, на основі якої виникає «застережний» (gatekeeper) менталітет, на основі чого в подальшому визначається приналежність особи до дискримінованої групи. З іншого боку, серед представників змішаної етнічності існує феномен відкидання приналежності до азійської раси на основі релігійної приналежності (католицизм) і приналежності до європейського походження (Португалія). Така політика культурного заперечення асоційована до крайньої правої політики, а також расових упереджень, які «припускають, що раса та політика створюють мінливу суміш із далекосяжними наслідками. Представники праворадикальних поглядів використовують страх перед безробіттям, неадекватною медичною допомогою, втратою статусу та поверненням до націоналістичних «традицій», які часто «зникають» під час ідеологічних дебатів» [19, р. 3]. Вирішення проблеми расової дискримінації дослідник вбачає в знаходженні спільної згоди і політиці, яка могла б принести користь усім учасникам суспільства. Адже перекладання відповідальності на політичні інститути не призведе до рівноправ'я, лише створення свідомого громадянського суспільства, позбавленого упереджень щодо інших культур, може сприяти зниженню рівня культурного расизму.

Аналізуючи вплив неорасизму на біополітику, американська дослідниця Міхаела Денгг (Michaela Dengg) розкриває проблему на основі державної політики США щодо іноземних студентів і виявляє низку цікавих ефектів. По-перше, дослідження, присвячені проблематиці самопочуття іноземних студентів у США, у більшості гомогенізують досліджувану групу, тим самим висвітлюючи її як расово білу (при тому, що білі студенти становлять приблизно 1% від усієї кількості іноземних студентів), тим самим відкидаючи труднощі, з якими стикаються небілі студенти [20, р. 53]. Важливим також є висвітлення того, як культура та навколишнє середовище іноземних студентів вдома формує їхнє уявлення про расу і тим самим впливає на утворення їхніх ідентичностей. По-друге, неорасизм проявляється у візовій та імміграційній політиці відносно іноземних студентів, яка «надає перевагу білим студентам із Західної Європи, а не студентам з Азії, як, наприклад, видно з програм Visas Mantis і Visas Condor» [20, р. 55]. Студенти, які належать до мусульманських або азійських країн, проходять подвійну перевірку перед тим, як отримати візу. Більше того, трактування расизму та раси є різним у різних культурах, і воно може бути не настільки виразним, як,

наприклад, у США, тож більшість іноземних студентів пов'язують дискримінацію не з расовими категоріями, а з культурними, що і реалізується в практиках та дискурсі неорасизму.

Тут ми бачимо елемент так званої біополітики, яку часто застосовують держави задля виключення певних етнічних груп чи надання групам менших прав, ніж громадянам - представникам титульної нації, тим самим створюючи певну ієрархію серед громадян. Нагадаємо, що концепт біополітики, запропонований Мішелем Фуко (Michel Foucault), передбачає, що влада в державі спрямована не на захист владних інституцій як таких, а на захист самого суспільства, яке уособлюватиме постмогутню расу (postpowerful race), що відповідає за визначення межі між добрим та поганим, і відносно цієї межі й відбувається «війна» з іншими неповноцінними расами в межах кордонів держави [21]. За таких умов феномен неорасизму може «процвітати» в поліетнічних країнах, а також у країнах, де поширена міграція.

Висновки. У сучасному західному соціологічному дискурсі дослідники застосовують терміни «новий расизм», «неорасизм», «расизм без раси», «культурний расизм». Ми їх розглядаємо як синоніми, що маркують існування феномену, що означає дискримінацію та маргіналізацію певних груп населення шляхом визнання їхніх культури, релігії чи стилю життя нерівноцінними.

Сутнісно неорасизм являє дискримінацію або політику виключення для іммігрантів і переселенців, за рахунок чого держава створює певні переваги для громадян, які належать до титульної нації.

Західні дослідження з проблематики неорасизму можна умовно поділити на три групи: до першої ми відносимо дослідження, які пояснюють прояви неорасизму з боку корінного населення відносно іммігрантів у конкуренції за робочі місця; друга група розкриває прояви неорасизму через ставлення до культурних і звичаєвих відмінностей, що підтримує в суспільствах сегрегацію та поділ на «своїх» і «чужих» і зрештою призводить до проявів неорасизму на рівні державної політики; третя група відкидає концепт раси як такий і пояснює прояви (нео)расизму одвічною природою людини, а саме отриманням влади однією групою над іншою.

Спираючись на дослідження західних учених, ми стверджуємо, що згаданий феномен має широке розповсюдження: географія досліджень охоплює країни Європи, Америки, африканського континенту, Малайзії, тобто країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку, різними релігіями і культурними відмінностями. Це доводить, що в основі неорасизму знаходяться процеси дискримінації, стереотипізації, виключення, викликані об'єктивними законами ринкової економіки.

Феномен неорасизму в сучасній західній науковій літературі має цілком обґрунтоване пояснення, що базується на об'єктивних явищах сучасних західних суспільств. Увага вчених до проблем расизму /неорасизму пояснюється необхідністю забезпечення реальних, а не лише декларованих у певних законодавчих актах, рівних прав і умов існування для всіх етносів, що наразі живуть на нашій планеті.

Наші подальші наукові студії ми плануємо спрямувати на дослідження проявів неорасизму в країнах постсоціалістичного простору та пошуку можливих шляхів їхнього подолання/мінімізації.

References:

1. Security Council (UN) (2023). Unanimously Adopting Resolution 2686 (2023), Security Council Urges International Community to Prevent Incitement, Condemn Hate Speech, Racism, Acts of Extremism. United Nations Meetings Coverage and Press Releases. Available at: <https://press.un.org/en/2023/sc15321.doc.htm>
2. UN General Assembly (1996) Elimination of all forms of racial discrimination. Available at: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1966/en/6805>
3. European Commission. (2020) A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020-2025. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0565>
4. Goldberg, D. T. (2008) 'Racisms without Racism'. *PMLA*, 123(5)/ 1712-1716. Available at: <http://www.jstor.org/stable/25501975>
5. Spears, A. (1999) Race and ideology: An introduction, in Spears, A. (ed.) In: *Race and Ideology: Language, Symbolism, and Popular Culture*. Detroit, MI: Wayne State Press. 11-59.
6. Blaut, J. M. (1992) 'The theory of cultural racism', *Antipode* 24(4). 289-299. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1992.tb00448.x>.
7. Wren, K. (2001) 'Cultural racism: something rotten in the state of Denmark?', *Social & Cultural Geography* 2. 141-162. DOI: <https://doi.org/10.1080/14649360120047788>.
8. Barker, M. (1981) *The New Racism: Conservatives and the Ideology of the Tribe*. London: Junction Books.
9. Balibar, E. (1991) *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein. London: Verso.
10. Faucher, L. (2017) *Racism. The Routledge Companion to the Philosophy of Race*. Routledge Handbooks Online. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315884424>
11. Appiah, K. (1996) *Color Conscious*. Princeton: Princeton University Press.
12. Kitching, K. (2011) Taking Responsibility for Race Inequality and the Limitless Acts Required: Beyond 'Good/Bad Whites' to the Immeasurably Whiten Self. *Power and Education*. 3(2). 164-178. DOI: <https://doi.org/10.2304/power.2011.3.2.164>.
13. Bangstad, S. (2015) 'The racism that dares not speak its name: Rethinking neo-nationalism and neo-racism in

- Norway'. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1(1). 49–65. DOI: <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v1i1.26>
14. Černigoj, A. (2022) 'The Influence of Culture and Intercultural Contact on Neo-Racism and Ethnocentrism'. *Psychological Studies* 67. 447–458. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12646-022-00669-4>
15. Van der Valk, I. (2003) Racism, a threat to global peace. *International Journal of Peace Studies*. № 8(2). https://www3.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol8_2/valk.htm
16. Ramos, A. (2019) The impact of biological and cultural racisms on attitudes towards immigrants and immigration public policies. Alice Ramos, Cicero Roberto Pereira, Jorge Vala. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 46. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1550153>.
17. Bratt, C. (2022) Is it racism? The belief in cultural superiority across Europe. *European Societies*, 24(2). 207–228. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2022.2059098>
18. Peter, A. (2017) A Philosophical Analysis of the Impact of Racism in the Contemporary Society. *Journal of political sciences & public affairs*. № 5(2). 1–6
19. Xavier, R. E. (2021) The Politics of Racial Identity in a Diaspora: Uncomfortable Observations of Portuguese Descendants 'Who Don't Belong'. *Academia Letters*. doi:10.20935/AL3054.
20. Dengg, Michaela A. (2022) (Neo)-Racism among International Students. *International Research and Review*, 12(1). 52-64. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1380647.pdf>
21. Foucault's Biopolitics and State Racism. (2019) University of Kent. Available at: <https://blogs.kent.ac.uk/lawandthehumanities/2019/02/15/foucalt-biopolitics-and-state-racism/>

Отримано 01.04.2023

Прийнято до друку 02.06.2023

THE ISSUE OF NEO-RACISM AS AN OBJECT OF RESEARCH IN MODERN FOREIGN SOCIOLOGY

Tkachenko Marharyta – postgraduate student of the Faculty of Sociology and Social Policy of Education of Ukrainian State Dragomanov University, Pyrohova street 9, Kyiv, Ukraine, 02000, e-mail: 20a.m.tkachenko@std.npu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-2708-1042>

The article analyzes the problem of modern societies as neo-racism and analyzes the discourse of neo-racism based on the research of foreign sociologists and their views on the mentioned phenomenon. The essence surrounding neo-racism is represented by its classical understanding in sociological studies of the end of the XXth century – the beginning of XIX century (Goldberg D., Spears A., Blaut J., Wren K., Barker M., Balibar E., Wallerstein Im.), as well as modern interpretations (Peter A., Kitching K., van der Valk I., Faucher L., Appiah K., Xavier R.). Ideas of researchers regarding the causes of persistent manifestations of neo-racism and the geography of its distribution in modern societies were taken into account. Works that were taken as a backbone of our article include Ramos A., Pereira C., Vala J., Bratt C., Černigoj A., Dengg M. The study of modern sociological research proves that it is currently premature to warn about overcoming such a phenomenon as racism, repeatedly condemned by progressive humanity, and which now takes the form of neo-racism: It was determined that researchers associate the emergence of neo-racism with the following factors: the creation of nations, where national identity is constructed on the basis of the definition of "others"; the onset of the post-colonial era, where the definition of racism is not based on biological differences, but on cultural ones; the dominance of biopolitics, where the modern state creates certain advantages for its citizens and applies a policy of exclusion to immigrants and resettlers. The analysis of the western discourse of neo-racism convinces the presence of the mentioned phenomenon as quite widespread. It is noted that the majority of modern researchers consider socio-economic factors to be the cause of the emergence of neo-racism. The discourse of neo-racism in modern western scientific literature is caused by the need to achieve equal rights and conditions of existence for all ethnic groups in modern society, and not only in declarations and legislation.

Keywords: neo-racism, cultural racism, discrimination, racial discrimination, modern studies of neo-racism.

Received 01.04.2023

Accepted 02.06.2023